

Lännen Liisa idän ihmemaassa

■ HEIKKI JOKINEN

Alan Macfarlane: *Japanin sydämessä*. Suomensanojen Tero Valkonen. Atena 2008.

Brittitutkija Alan Macfarlane työskentelee Cambridgen yliopiston sosiaaliantropologian laitoksen professorina ja hänellä on vaikuttava parikymmenen kirjan julkaisuluettelo. Hän on tutkinut muun muassa eri Aasian maita, Britannian yhteiskuntaa 1300-luvulta 1800-luvulle sekä kapitalismin syntyä ja seurauksia.

Tämän taustan tietäen hänen *Japanin sydämessä* -kirjansa on yllyttävä teos. Se yhdistää tutkijan omien ennakkoluulojen luotausta ja arkisen oloisia havaintoja laajoihin antropologisiin päätelmiin välillä hiukan hämmentävänä sekoituksena.

Syynä on kuitenkin tutkijan aito oma hämmästyminen. Macfarlane vakuuttaa moneen otteeseen, että tutustuminen Japaniin on muuttanut hänen käsityksiään jopa oman alansa perusasioista. Maa ei sopinut niihin kategorioihin, joihin koehennot antropologi jakaa näppärästi maailman kulttuurit.

Vuonna 2007 ilmestyneen alkuperäisteoksen nimi *Japan Through the Looking Glass* kertoo tästä hämmennyksestä: se viittaa Lewis Carrollin kirjaan *Liisan seikkailut peilimaailmassa*. ”Olin monin tavoin kuin ihmemaan Liisa, tuo erittäin itsevarma keskiluokkainen tyttönen, joka käveli peilimaailmaan.” Japani särki tämän itsevarmuuden; tuttu muuttui tuntemattomaksi ja tunnistettava tunnistamattomaksi.

Macfarlane oletti voivansa tutkia Japania sijoittaen sen samalla nykyaikaistumisen akselille kuin muutkin kulttuurit. Modernisaation etenemisen merkkejä ovat muun muassa luonnollisen ja ylikuonnollisen maailman erottaminen toisistaan, samoin talouden ja yhteiskunnan. Omat yhteiskuntamme ovat Macfarlanen mukaan renessanssin ja tieteellisen vallankumouksen myötä omaksuneet monia jakoja: taide on erillään elämästä, realismi symbolismista, urheilu uskonnosta ja luonto kulttuurista. Japanissa nämä jaot eivät päde, hän huomaa hämmästyksensä.

Kengätkin riisutaan kotona

Kuvattessaan matkaansa Japanin kulttuurin sydämeen Macfarlane (s. 1941) kuulostaa välillä rakastuneelta nuorukaiselta. Japani on ihmeellinen maa, jossa etsitään kauneutta ja jossa arkisetkin asiat tehdään esteettisesti. Sivistyneistö arvostaa syvästi taidetta ja puutarhakin on kirjoitusta, jota tulee lukea. Hän ihailee japanilaisen talon yksinkertaisuutta ja erilaisuutta.

Kyllä, Japani on erilainen kuin Eurooppa. Macfarlanen ihmettelee arkiesineiden yksinkertaisesta muotoilusta, kenkien riisumisesta kodeissa tai kylpemisestä alastomana muiden seurassa näyttäytyä kuitenkin puritaanisesta punaisten plyysisohvien maasta tulevalle hiukan erilaisena kuin suomalaiselle.

Kirjoittaja jopa pohtii, että japanilainen tapa kirjoittaa ensin sukunimi ja sitten etunimi kertoo yksilöllisyyden alistamisesta suvulle. Eivätkö unkarilaiset arvosta yksilöllisyyttä? Tai suomalaiset puhuessaan Mäkisen Kallesta? Moni Macfarlanen meistä hassulta tuntuva kummastelu kertoo kuitenkin

jokaisen antropologin vääjäämättömästä sitoutumisesta taustansa – ja tämän hän itse tunnustaa selkeästi ja usein.

Aikansa ihmeteltyään ja vauhtiin päästyään Macfarlane osoittaa ammattimiehen taitonsa. Hän analysoi japanilaista yhteiskuntaa monella mielenkiintoisella tavalla. Ehkä useimmin toistuva havainto on eri asioiden olemassaolo samanaikaisesti, sellaisten, joita me olemme tottuneet pitämään toisensa poissulkevinä.

Kyllä- ja ei-kategoriat ovat Macfarlanen mukaan olemassa yhtä aikaa japanilaisessa mielessä, ”Suurin päämäärä ei ole erottelu vaan synteesi ja harmonia”. Ja: ”...konteksti on suurempi asia kuin abstraktit tai ehdottomat loogiset lait”. Sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä ja tavoitteena on yhtenäisyys. ”Mikään ei ole ehdotonta. Kaikki muokautuu ja riippuu suhteista.”

Järjen alistamisesta tilanteelle seuraa Macfarlanen mukaan se, että Japanissa ei ole harrastettu lännelle tyypillistä metafysiikkaa tai uskonnollista spekulatiota. Japanilaiset taas pitävät länsimaalaisia irratiivisina, sillä me sallimme todistamiskelvottomien uskonnollisten totuuksien pääsyn metafysiikkaan, oletamme jumalan luoneen maailman ja uskomme ihmeisiin.

Ydintä ei ole

Japanilaista kasvatusta ja arkielämää leimaavat kohteliaisuus, itsehillintä, kohtuullisuus ja toisten huomioiminen. Tämä vaatii Macfarlanen havaintojen mukaan ihmisiltä jatkuvaa valppautta. Sille on myös vastapainonsa, keinot irrottautua: ihmisiä nöyryyttävät television törkyohjelmat, alkoholin

sosiaalinen juonti, meluisa pachinko-kuulapeli sekä junassa nukkuminen. Totta, milloin tahansa Japanissa matkustaakaan junalla, suurin osa matkustajista nukkuu.

Kirjan mielenkiintoisimpia osia on analyysi japanilaisten uskonnollisuudesta. Sitä Macfarlane ei löydä. Kaikessa esineitä ja luontoa myöten on henkeä, hän kirjoittaa, mutta toista maailmaa, jumalaa, syntiä, taivasta, helvettiä tai kuolemanjälkeistä elämää ei ole. Japani on eräänlainen uskonnottoman yhteisön prototyyppi.

Macfarlane sivuaa lyhyesti myös Japanin burakuja, Intian kastiajatteluun vertautuvaa syrjittyä ryhmää, mutta ei arvioi sen kulttuurista merkitystä. Ilmari Vesterisen *Hiljaiset japanilaiset* (1987) on tältä osin mielenkiintoisempaa ja informatiivisempaa luettavaa. Kautta koko kirjan Macfarlane nojaa melko laajaan lähdeaineistoon, josta hän täydentää omia huomioitaan ja johtopäätöksiään.

Macfarlanen loppupäätelmä japanilaisuuden ytimeä on ehkä tiivistettävissä siten, että ydintä ei ole. Ei ole ehdottomuuksia tai jyrkkiä vastakohtia.

”Japanilaisessa kontekstissa perusyksikkö ei ole asia, instituutio, molekyyli tai yksilö... Perusyksikkö on sen sijaan suhde. Kaikki on tilannesidonnaista ja symbolisessa yhteydessä johonkin muuhun. Näin Japani toimii, ja näin sitä pitää ymmärtää.”

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden maisteri ja vapaa toimittaja, joka on tehnyt kuusi työ- tai opintomatkaa Japaniin.

